

УДК 338.481.31:327.83

ТУРИЗМ І МИР В ПОЛІТИЧНО РОЗКОЛОТИХ НАЦІЯХ: КЕЙС-СТАДІ

TOURISM AND PEACE IN POLITICALLY DIVIDED NATION: CASE STUDY

ТУРИЗМ И МИР В ПОЛИТИЧЕСКИ РАСКОЛОТЫХ НАЦИЯХ: КЕЙС-СТАДИ

Парфіненко А. Ю.

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. E-mail: parfinenko@karazin.ua

Parfinenko A. Y.

Ph.D (History), dozent, V. N. Karazin Kharkiv National University, Head of the Department of Travel Business and Regional Studies. E-mail: parfinenko@karazin.ua

Парфіненко А. Ю.

кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедры туристического бизнеса и страноведения Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. E-mail: parfinenko@karazin.ua

Анотація. *Статтю присвячено вивченню ролі та місця туризму у взаємодії та примиренні розколотих націй. В центрі уваги – окремі кейси Західної та Східної Німеччини, Північної та Південної Кореї, Китайсько-Тайванського конфлікту. Такий дослідницький підхід дозволяє врахувати міжнародно-політичні особливості конкретної конфліктної ситуації та з'ясувати загальні закономірності впливу туристичних контактів на процес примирення.*

Робота розкриває еволюцію режимів мобільності між конфліктуючими сторонами та їхній вплив на трансформацію двосторонніх відносин. Висвітлено політичні процеси, які передували розвитку туристичних контактів між двома Німеччинами, на Корейському півострові та у Тайванській протоці. Досліджено вплив туристичної взаємодії на утвердження миру та політичної стабільності у відповідних регіонах, інтеграцію розколотих націй в єдиний туристично-комунікативний та економічний простір.

Стверджується про значну конструктивну роль неформальних туристичних контактів у зниженні напруги, встановленні довіри та створенні середовища для наступних політичних відносин. Підкреслюється, що туризм не може бути альтернативою традиційної дипломатії, засобом запобігання прямого насилля або упередження конфліктів, втім відіграє значну роль в усуненні «структурного насилля» – основних культурних, соціальних, економічних відмінностей, які мають місце в умовах затяжних конфліктів та політичної ізоляції сторін. Зменшення конфліктності відбувається по мірі підвищення сталості й відкритості туризму між конфліктуючими сторонами.

В статті зазначається, що нинішній стан суперництва Вашингтона та Пекіна у Північно-Східній Азії ускладнюють процес примирення та возз'єднання розколотих націй, але не відкидають його. Існуючі можливості для розширення режимів мобільності між Північною та Південною Кореєю, Китаєм та Тайванем відкривають для цього значні перспективи. Робиться висновок, що транснаціональний характер сучасних міжнародних відносин дозволяє активно використовувати туризм як неоліберальну політику соціально-економічної та культурної інтеграції та зовнішньополітичного впливу.

Ключові слова: розколоті нації, об'єднання Німеччини, «корейське питання», «тайванська проблема», міжнародний туризм, туристична політика.

Abstract. *The article is devoted to the study of the role and place of tourism in the interaction and reconciliation of divided nations. The focus is on individual cases of Western and Eastern Germany, North and South Korea, the Taiwan-China conflict. Such a research approach enables to take into account international-political features of a particular conflict situation and to figure out general patterns of the influence of tourist contacts on the process of reconciliation.*

The work reveals the evolution of mobility regimes between the conflicting parties and their influence on the transformation of bilateral relations. The political processes that preceded the development of tourist contacts between the two Germanies, on the Korean peninsula and in the Taiwan Strait were highlighted. The influence of tourist interaction on the establishment of peace and political stability in the respective regions, the integration of divided nations into a single tourist-communicative and economic space have been explored.

It is argued that informal tourist contacts play a constructive role in reducing tension, establishing trust and creating the environment for future political relations. It is emphasized that tourism cannot be an alternative to traditional diplomacy, the means of preventing direct violence or conflicts, however, it plays a significant role in eliminating "structural violence" – main cultural, social and economic differences that take place in conditions of protracted conflicts and political isolation of the parties. Reducing conflict occurs as the sustainability and openness of tourism between conflicting parties increase.

The article states that the current state of rivalry between Washington and Beijing in Northeast Asia complicates the process of reconciliation and reunification of divided nations, but does not reject it. Existing opportunities for expanding mobility regimes between North and South Korea, China and Taiwan open up significant prospects for this. It has been concluded that the transnational character of modern international relations makes it possible to actively use tourism as a neoliberal policy of socio-economic as well as cultural integration and foreign policy impact.

Key words: *divided nations, unification of Germany, "Korean issue", "Taiwan problem", international tourism, tourism policy.*

Аннотация. *Статья посвящена изучению роли и места туризма во взаимодействии и примирении расколотых наций. В центре внимания – отдельные кейсы Западной и Восточной Германии, Северной и Южной Кореи, Китайско-Тайваньского конфликта. Такой исследовательский подход позволяет учесть международно-политические особенности конкретной конфликтной ситуации и выяснить общие закономерности влияния туристических контактов на процесс примирения.*

Работа раскрывает эволюцию режимов мобильности между конфликтующими сторонами и их влияние на трансформацию двусторонних отношений. Освещены политические процессы, которые предшествовали развитию туристических контактов между двумя Германиями, на Корейском полуострове и в Тайваньском проливе. Исследовано влияние туристического взаимодействия на утверждение мира и политической стабильности в соответствующих регионах, интеграцию расколотых наций в единое туристско-коммуникативное и экономическое пространство.

Утверждается о значительной конструктивной роли неформальных туристических контактов в снижении напряжения, установлении доверия и создании среды для последующих политических отношений. Подчеркивается, что туризм не может быть альтернативой традиционной дипломатии, средством предотвращения прямого насилия или предупреждения конфликтов, однако играет значительную роль в устранении «структурного насилия» – основных культурных, социальных,

экономических различий, которые имеют место в условиях затяжных конфликтов и политической изоляции сторон. Уменьшение конфликтности происходит по мере повышения устойчивости и открытости туризма между конфликтующими сторонами.

В статье отмечается, что нынешнее состояние соперничества Вашингтона и Пекина в Северо-Восточной Азии затрудняют процесс примирения и воссоединения расколотых наций, но не исключают его. Существующие возможности для расширения режимов мобильности между Северной и Южной Кореей, Китаем и Тайванем открывают для этого значительные перспективы. Делается вывод, что транснациональный характер современных международных отношений позволяет активно использовать туризм как неолиберальную политику социально-экономической и культурной интеграции и внешнеполитического влияния.

Ключевые слова: *расколотые нации, объединение Германии, «корейский вопрос», «тайваньская проблема», международный туризм, туристическая политика.*

Постановка проблеми. Дослідження миру, як і проблем війни та конфліктів, належать до числа фундаментальних проблем міжнародно-політичної науки. Історія ХХ ст., що супроводжувалася докорінними трансформаціями політичної карти світу, заклала для цього багате підґрунтя. Достатньо лише нагадати, що на момент створення ООН в організації нараховувалася 51 держава, а нині – 193. Їхнє виникнення стало можливим завдяки розділу вже існуючих держав та залежних територій. Серед найдраматичніших наслідків Другої світової та «холодної» війни стали «розколоті нації» – Південна та Північна Корея, Китайська Народна Республіка та Тайвань, Північний та Південний В'єтнам, Східна та Західна Німеччина. Усі вони мали спільну культуру, мову, особливості історичного розвитку, економічні та політичні структури, шукали шляхи до порозуміння та об'єднання, які ускладнювали різновекторні політико-економічні моделі розвитку та зовнішній вплив основних геополітичних сил.

Закінчення блокового протистояння та відкриття міждержавних кордонів прискорило глобалізаційні процеси, відкривши шлях транснаціональним корпораціям, банкам, неурядовим організаціям. Вплив нових гравців міжнародних відносин на трансформацію світової політики значно посилюється. У тому числі активізувалася участь приватного сектору в миробудівництві та наукове вивчення даних процесів [35, 59]. І хоча роль бізнесу як посередника миру нині отримала належне визнання, аналіз безпосередньої участі туристичного сектору в цьому процесі тільки постає серед відповідних дослідницьких пріоритетів. Зважаючи на це, дослідження ролі туризму та інших форм просторової мобільності у розвитку взаємодії, підтримці миру в постконфліктних ситуаціях та об'єднанні розколотих націй заслуговує на всебічну увагу. В контексті нинішніх українських реалій міжнародно-політичного життя зазначена тема набуває особливого значення. Триваючий міжнародний конфлікт в Україні, зумовлений окупацією Росією АР Крим та військовою агресією на Сході України, вимагає пошуку різних підходів до реінтеграції окупованих територій, у тому числі, у межах парадигми «soft power» (м'якої сили).

Мета статті. Метою пропонованого дослідження є подальше визначення ролі та місця туризму у взаємодії розколотих націй, включаючи проблему об'єднання Німеччини, проблему Корейського півострова, Китайсько-Тайванський конфлікт. В центрі уваги еволюція туристичних комунікацій між двома протилежними і, водночас, пов'язаними політичними системами, а також аналіз політичних процесів, які передували розвитку туризму та наслідки туристичної взаємодії та просторової мобільності для подальшої деескалації напруги, утвердження миру та політичної стабільності.

Розуміння конструктивної ролі туризму в підтримці діалогу між розколотими націями та країнами спирається на концепцію «багатоканальної дипломатії» (Л.

Даймонд та М. Доналд, Дж. Монтвіль). Остання акцентує увагу на неофіційних зв'язках та неструктурованій взаємодії, комунікаціях неурядових акторів. Відповідно, в умовах відсутності діалогу з основних політичних питань мандрівники ідентифікуються як дипломати для миру.

Використана в публікації дослідницька стратегія «case study» – спрямована на глибокий та комплексний аналіз окремих цілісних випадків (кейсів), дослідження яких дозволяє краще зрозуміти вплив туристичних контактів на процес взаємодії та примирення розколотих націй у кожній конкретній міжнародно-політичній ситуації і, водночас, виокремити спільні риси для подальшого узагальнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками погляд на туризм як провайдер миру, чинник політичної стабільності, міжкультурного діалогу привертає усе більше уваги дослідників. Відповідне розуміння туризму відображене у колективних монографіях за редакцією Р. Батлер та В. Сунтікул [24], П. Бурнс та М. Новеллі [23], К. Вольмутер та В. Вінтерштайнер [55], О. Моуфаккір та І. Келлі [41] та ін. Переважна більшість авторів стверджують про конструктивну роль туризму у сприянні миру між розділеними націями або країнами. Такого роду висновки спираються на приклади подолання політичних та ідеологічних бар'єрів шляхом туристичних комунікацій та реалізації туристичних проектів у різних регіонах світу. Не зважаючи на це, чимраз зростаюча динаміка міжнародного життя та просторової мобільності людства, диктують необхідність додаткового вивчення складних відносин між туризмом та конфліктами в політичній, соціально-економічній та культурній площині з урахуванням методологічних підходів міжнародно-політичної науки.

Туристичні контакти в інтеграційних процесах між Західною та Східною Німеччиною

Встановлення у 1945 р. демаркаційної лінії між західними та радянським окупаційними секторами ознаменувало початок багаторічного розколу німецької нації на комуністичну східнонімецьку державу та капіталістичну західнонімецьку. З будівництвом у 1961 р. Берлінського муру, який став візуальним втіленням «холодної війни», ізоляція між обома частинами Німеччини поглибилася. Між тим, сам Берлінський мур ще до його знищення набув декілька метафоричних значень, утвердився і як політичний символ блокового протистояння і як туристична принада для мешканців Заходу, які прагнули побачити життя за іншою стороною. З моменту демонтажу муру у 1989 р. й донині він залишається одним з найпривабливіших туристичних об'єктів Берліну – пам'яткою «холодної війни», падіння якої символізувало об'єднання Німеччини.

З проголошенням у 1949 р. ФРН та НДР розкол Німеччини набув інституційних ознак. Особливе протистояння колишніх союзників у Другій світовій війні відбувалося навколо статусу Берліну, який був поділений на чотири окупаційні сектори. Східний Берлін, контрольований радянським військами, було проголошено столицею Східної Німеччини. Статус Західного Берліну, на території якого знаходилася окупаційна влада США, Великої Британії і Франції та який залишався анклавом на території Східної Німеччини, на десятки років став «каменем спотикання» у блоковому протистоянні в Європі. Тому столицею ФРН став Бонн. Попервах кордон, який існував до будівництва муру між Східним та Західним Берліном, передбачав відносно легкий перехід на Захід. Щодня його перетинало близько 300-500 тис. осіб [19, с. 115]. Загострення геополітичного протистояння між НАТО та ОВД політизувало проблему Західного Берліну. У таких умовах влада НДР вдається у 1960 р. до рішучих обмежувальних заходів на відвідання Східного Берліну громадянами Федеративної Республіки. Відповідне рішення було зумовлене також скрутним соціально-економічним становищем в НДР, мешканці якого змушені були втікати на Захід у пошуках кращої долі [19, с. 117]. Зовнішньополітична напруга та масова міграція східних німців

спонукали до ухвалення рішення про закриття у 1961 р. кордону та будівництво муру. Відвідання Західного Берліну громадянами НДР потребувало спеціального дозволу, вільний перетин кордону мали тільки пенсіонери. Поїздки до Західної Німеччини були також ускладнені.

Різні суспільно-політичні системи по обидві сторони німецького кордону утворили й відмінні режими мобільності. Так, в'їзд іноземців на територію соціалістичної Німеччини був «абсолютним виключенням» [14, с. 140]. 80% поїздок громадян НДР припадало на внутрішній туризм. Виїзний туризм був можливий лише у країні «соціалістичного табору» – Угорщину, Чехословаччину, СРСР. В країні було створено систему соціального колективного туризму, засновану на державній підтримці та централізованій організації вільного часу. Діаметрально протилежний режим мобільності утворився у Західній Німеччині, де розвиток туризму відбувався на ринкових засадах та у зв'язку з високими темпами соціально-економічного розвитку набув масового характеру [6, с. 59-63].

Наприкінці 1960-х рр. відносини між Бонном та Східним Берліном почали покращуватися. «Східна політика» Віллі Брандта, який у 1969 р. обійняв посаду канцлера ФРН, передбачала нормалізацію стосунків з державами східного блоку. Стосовно Східної Німеччини у середовищі соціал-демократів утвердилася думка, що «ізоляція або стримування не призведе до краху режиму, а спричинить страждання людей та поглибить прірву розколу» [21]. Даний підхід оформився у політичну концепцію «зміни через зближення» («Wandel durch Annäherung»), що передбачала спонукання НДР до максимального рівня контактів між двома країнами та покращення життя східних німців. Про важливість двосторонньої мобільності свідчить те, що вже у перших угодах між сторонами було врегульовано питання транзиту між Західним Берліном та ФРН та перебування на території НДР мешканців Західного Берліну [48]. У 1972 р. між обома частинами Німеччини було укладено Договір про принципи відносин між ФРН та НДР, у якому визнавалася непорушність кордонів в Європі та суверенітет кожної з держав [51]. Це дозволило обом країнам одночасно набути членства в ООН у 1973 р.

Транспортна угода між обома німецькими державами 1972 р. безпосередньо спростила туристичні поїздки громадян. В очікуванні лібералізації туристичних контактів, західнонімецька газета «Die Zeit» повідомляла про появу нових можливостей для відвідання Східної Німеччини: 1. Індивідуальні одноденні подорожі до НДР, у тому числі на автомобілі; 2. Багатоденні самостійні подорожі з попереднім бронюванням готельних номерів через туристичне бюро; 3. Групові подорожі з західноберлінськими туристичними компаніями [49]. Відповідні угоди з іншими країнами значно підвищили роль НДР як країни-транзитера, що позитивно вплинуло та зростання іноземного туризму [2].

Покращення відносин між Бонном та Східним Берліном та розширення режиму мобільності між їхніми громадянами мало й важливі економічні наслідки. Східна Німеччина отримала валютні кредити від ФРН, значно зросли двосторонні обсяги торгівлі, НДР отримувала значні валютні надходження від іноземних туристів, особливо від продажу готельних номерів [50, р. 25]. Водночас, переваги міжнародного визнання містили для диктаторського режиму Соціалістичної єдиної партії Німеччини й пені загрози. Послаблення обмежень на поїздки західних німців, розширення контактів з Західною Німеччиною, лібералізація виїзду громадян НДР до інших соціалістичних країн Європи сприяли поширенню протестних настроїв у Східній Німеччині. Прагнучи виправити підривні наслідки такої взаємодії, уряд соціалістичної Німеччини неодноразово збільшував візові збори, намагаючись зменшити приток західнонімецьких відвідувачів.

Збільшення просторової мобільності населення розмивало легітимність комуністичного уряду Е. Гонеккера (1976-1989 рр.). Знайомство з більш розвиненою

ринковою економікою, споживацькою культурою, образом життя Західної Німеччини викликало особливе невдоволення молоді. Дана соціальна група особливо гостро відчувала свободу думок та поглядів, що рішуче контрастувало з існуючими обмеженнями комуністичного суспільства. Очевидно, що на тлі збільшення двосторонніх контактів та ознайомлення з мандрівничим досвідом інших, сама думка про ненависний Берлінський мур, який обмежував свободу пересування, викликала відразу. До 1986 р. близько 250 тис. східних німців відвідувало Західну Німеччину щороку [45].

Розвиток «східної політики» за часів канцлера Г. Коля вів до інтеграції соціалістичної Німеччини у економічний простір ФРН. Так, до середини 1980-х рр. 27% зовнішньоторговельного обороту НДР припадало на Федеративну Республіку та Західний Берлін, тоді як частка Бонну у торгівлі з НДР становила 1,5% [13, с. 150]. Протягом 1983-1984 рр. адміністрація Г. Коля схвалила великий кредит для Східної Німеччини у розмірі близько 2 млрд. німецьких марок в обмін на послаблення обмежень для поїздок громадян та покращення прав людини [56]. Даний компроміс відкрив для східних німців широкі можливості для відвідання Західної Німеччини, що покращило їхнє життя та наблизило об'єднання.

Уряд Г. Коля сприяв встановленню партнерських зв'язків між містами та районами по обидві сторони німецького кордону, добився збільшення можливостей для легальної міграції у ФРН, росту поїздок східних німців до Західної Німеччини, розвитку молодіжного туризму. У своїй промові у вересні 1987 р. Г. Коль, який відводив важливу роль контактам між людьми у об'єднанні Німеччини, наводить данні про відвідання у 1986 р. ФРН 1 млн. західнонімецьких пенсіонерів та 550 тис. громадян передпенсійного віку. У 1987 р. кількість відвідувань зросла до 5 млн., причому 1 млн. склала молодь. На думку канцлера, це означало, що мільйони німців з НДР зможуть сформулювати свої бачення на основі особистого досвіду, зможуть побачити та відчути, що належать до єдиної нації [38, с. 30-31].

Подальше об'єднання Німеччини засвідчило, що політика уряду ФРН, спрямована на зближення із східнонімецькою державою, започаткована у 1960-х рр. під гаслом «зміни через зближення», розширила режим мобільності між німецькими державами, надала туристичним контактам незворотного імпульсу, вплинула на життя та образ мислення східних німців. Підвищення мобільності громадян сприяло інтеграції обох частин розколотої німецької нації.

Туризм і перспективи миру на Корейському півострові

У сучасному світі навряд чи знайдеться більш поляризований у політичному, економічному, соціальному сенсі регіон, ніж Корейський півострів, де демілітаризована зона уздовж 38 паралелі протягом багатьох десятиліть розділяє колись єдину корейську націю. Як і колись Берлінський мур, демілітаризована зона є одним з найукріпленіших кордонів у світі, а також популярною туристичною принадою, що привертає відвідувачів як з боку Сеулу, так і з боку Пхеньяну.

Звільнивши півострів у 1945 р. від японських окупантів, СРСР та США поділили його уздовж 38 паралелі, по обидві боки якої утворилися ідеологічно протилежні режими. Протириччя між колишніми союзниками не дозволило об'єднати дві частини півострова в єдину державу. Тому у 1948 р. на Півдні було проголошено Республіку Корею, а на Півночі – Корейську Народну-Демократичну Республіку (КНДР). Кровопротитна війна (1950-1953 рр.) між ними, у якій на боці Пхеньяну виступали Китай та СРСР, а на боці Сеулу – США та миротворчі сили ООН, забрала життя сотні тисяч людей, закріпила розкол та ізоляцію кожної з частин.

Конфронтація часів «холодної війни» перетворила політичні режими на Півдні та Півночі на елемент глобального геополітичного протистояння, що безпосередньо впливає і на нинішній стан двосторонньої взаємодії. Як наслідок, обидві Кореї живуть не тільки у докорінно різних політичних системах, а й у різних соціально-економічних

та культурних умовах, розглядаючи один одного як окупантів своєї споконвічної території. Так, якщо КНДР перетворилася на ізольовану від світу державу зі спадково-сімейною диктатурою родини Кімів, яка спирається на партійно-військову номенклатуру, репресивний апарат та ядерну зброю, то Південна Корея пішла шляхом ринкових та демократичних перетворень. Це дозволило перетворитися на одну з провідних економік світу з високотехнологічним виробництвом.

Значне покращення відносин між непримиримими ворогами стало можливим наприкінці 1980-х рр. у межах «Північної політики» президента Південної Кореї Ро Де У, яка увінчалася підписанням між Сеулом та Пхеньяном у 1991 р. «Угоди про примирення» та одночасним вступом в ООН [7]. Ініціатором наступної спроби переформатування відносин з Пхеньяном виступив новий глава Південної Кореї – Кім Де Чжун у межах так званої політики «сонячного світла», яка пропагувала розширення економічних зв'язків на основі «відокремлення політики від економіки» [4]. Серед найвідчутніших результатів політики «сонячного світла» стали індустриальний парк в Кесоні та будівництво на території КНДР туристичного комплексу «Кимгансан» для круїзних подорожей громадян Південної Кореї.

Живописний гірський комплекс Кимгансан («Алмазні гори») завжди був одним із символів Кореї, тому став найкращим місцем для південнокорейського туризму. Інвестиційний пакет компанії «Hyundai» з модернізації туристичної інфраструктури комплексу обсягом в 400 млн. дол. США включав: аеропорт, готелі, поля для гольфу та ін. рекреаційні споруди. Всього з 1998 по 2008 рр. провінцію відвідало 1,9 млн. південнокорейських туристів [57]. Туристичні поїздки в гори Кимгансан приносили Пхеньяну близько 500 млн. дол. США щороку [10, с. 88]. У 2008 р. вбивство північнокорейським солдатом туриста з Півдня зупинило туристичний проект, збільшивши напругу між обома Кореями.

Взаємодія сторін у межах проекту «Кимгансан», на території якого відбувалися зустрічі роз'єднаних корейських родин, заходи неурядових організацій, громадських та церковних об'єднань, мала важливе соціально-гуманітарне значення. У публікації багатьох дослідників вказується на те, що туристичні контакти в «Алмазних горах» дозволили зменшити відчуття недовіри північних корейців до південних і сприяли просуванню миру на Корейському півострові [10, 18, 30, 57]. Щоправда, «Кимгансан» повністю контролювався комуністичним урядом Півночі, який для обмеження контактів громадян КНДР з мандрівниками з Півдня встановив суворі вимоги до їх перебування. Відвідувачі ніколи не зустрічали простих північнокорейців [30]. Фактично, то був анклавний туризм.

Варто зазначити, що перші позитивні сприйняття проекту як чинника зниження напруги у міжкорейських відносинах згодом змінилися критикою. Північну Корею небезпідставно звинувачували у витрачанні грошових надходжень від туризму на військові потреби [30]. Після ядерних випробувань 2009 р. та потоплення КНДР південнокорейського корвета «Чхонан» у березні 2010 р., президент Південної Кореї – Лі Мьон Бак повідомив про повне припинення торгівлі, інвестицій та інших форм економічного співробітництва з КНДР. Південнокорейські санкції стали згубними для економіки Півночі.

З приходом у 2011 р. до влади у КНДР молодого лідера Кім Чен Ина, в країні прискорилися ринкові перетворення. Новий глава держави зробив ставку на поєднання ринкових реформ в економіці зі збереженням вкрай жорсткого авторитарного режиму в політиці. Серед ключових векторів його політико-економічного курсу став іноземний туризм.

Міжнародні санкції та перейшовший під цілковитий контроль північнокорейців комплекс «Кимгансан» підштовхували Пхеньян на розширення в'їзного режиму в країні та залучення нових туристичних, а, отже, й валютних потоків. Починаючи з 2011 р. КНДР приділяла особливу увагу лібералізації візових формальностей для прийому

китайських туристів [5]. Було збільшено кількість міжнародних рейсів, покращено інфраструктуру, збудовано нові готелі, відкриті ресторани заклади [8, 43]. Ці та інші заходи позитивно вплинули на обсяг в'їзного туристичного потоку. Так, якщо у 2000 р. країну відвідало 130 тис. туристів (включаючи громадян Південної Кореї), то у 2012 р. в КНДР побувало 230 тис. відвідувачів тільки з Китаю і ще близько 5-6 тис. – громадян західних країн [57].

Посилення санаційного тиску на КНДР, яке послідувало за проведенням ядерних випробувань у 2013 та 2016 рр., змушували режим продовжувати «відчиняти двері» для міжнародних туристів. Грандіозний інфраструктурний проект – «Вонсан-Кумганська» міжнародна туристична зона – став об'єктом найпильнішої уваги глави північнокорейської держави [34, 37]. Вона об'єднала курортне місто Вонсан з відомим туристичним центром «Кимгансан», новим гірськолижним курортом «Масікріонг», міжнародним аеропортом «Калма» та ін. об'єктами, перетворивши регіон на всесезонну туристичну дестинацію. У 2015 р. у Вонсані було розпочато масштабний будівельний проект, що передбачає зведення понад 100 споруд – готелів, готельних кондомініумів, басейнів, кінотеатрів та ін. курортних об'єктів [53]. Нині туристичний комплекс перебуває на стадії завершення, введення його в експлуатацію заплановано на 2020 р. [34].

Очевидно, що такого роду інвестиційна активність мала б спиратися на покращення зовнішньополітичних відносин, за яким би настало збільшення обсягів туристичних потоків. Однак, випробування у 2017 р. міжконтинентальних балістичних ракет та термоядерного заряду, вкрай загостило американо-північнокорейські відносини, спричинило заочну перепалку між Д. Трампом та Кім Чен Ином із взаємними погрозами «тотального знищення» та особистими образами [54]. Послідуючі жорсткі санкції з боку Ради Безпеки ООН та США мали для КНДР вкрай обтяжуючий характер, оскільки їх не тільки підтримав, а й почав впроваджувати у життя Китай, на який припадало 85-90% усього північнокорейського торгового обороту [9].

Міжнародні санкції, військово-політичний тиск з боку США, посилений економічним ембарго Китаю, а також публічно декларований новим президентом Південної Кореї Мун Чже Ином курс на нормалізацію відносин, спонукали північнокорейський режим до налагодження стосунків з Південною Кореєю. Після участі спортивних команд обох держав у офіційному відкритті Олімпіади в Пхьончхані під єдиним корейським прапором [40], відносини між Північчю та Півднем почали стрімко покращуватися. За цим послідувала низка дипломатичних контактів між Сеулом та Пхеньяном та три особисті зустрічі голів корейських держав протягом 2018 р., під час яких було погоджено зниження військової напруги, задекларовано прагнення до повної денуклеаризації корейського півострова, досягнуто згоди у необхідності нормалізації відносин, відновленні гуманітарного та економічного співробітництва [16]. У квітні 2018 р., напередодні зустрічі Кім Чен Ина з Д. Трампом у Сінгапурі (червень 2018 р.), яка стала можливою за активного посередництва Мун Чже Ина, КНДР заявила про відмовлення від подальших ядерних випробувань та закриття головного випробувального полігону [44]. І хоча наступний саміт між США та КНДР в Ханой (лютий 2019 р.) за участю голів держав не наблизив денуклеаризації Пхеньяна, вибір Ханюю як місця проведення зустрічі символічно підкреслив можливості модернізації КНДР за в'єтнамським сценарієм – збереження комуністичного ладу та бурхливий розвиток ринкової економіки.

Результатом деескалації північнокорейської кризи 2017-2018 рр. стало відновлення діалогу та зближення політичних позицій Півночі та Півдня з основних питань подальшої взаємодії. Не зважаючи на те, що економічне партнерство поки що обмежено накладеними санкціями, сторони відновлюють гуманітарне співробітництво, шукають можливості для спільних інфраструктурних проектів, планують відновити та

розширити туристичні подорожі з Півдня на Північ [52]. Зокрема, у 2018 р. поновлено поїздки для возз'єднання родин в Кимгансані, відбулося стикування залізничних колій на кордоні, демонтовано частину спостережувальних вишок, відведено озброєння від демаркаційної лінії та ін. [42]. Сторони вивчають можливості для відновлення регулярного транспортного та авіаційного сполучення, модернізації транспортних шляхів, планують брати участь в конкурсі на спільне проведення літніх Олімпійських ігор 2032 р. [58].

Поряд з підготовкою умов для приходу південнокорейських інвесторів та відновлення технопарку Кесон, КНДР продовжує стрімко змінювати свій образ «Королівства-відлюдника», лібералізуючи режим мобільності для в'їзду в країну. Активно розвивається готельно-ресторанний бізнес, інфраструктура гірськолижних та пляжних курортів. Плани Кіма передбачають збільшення обсягу туристичних прибуттів до 2020 р. до 2 млн. осіб. Порівняно сталий економічний розвиток в умовах санкцій, у тому числі значні інфраструктурні проекти в туризмі, є можливими завдяки активній торгівлі з Китаєм та Росією [39, 47], які на тлі протистояння зі США зацікавлені у підтримці Північної Кореї. Відповідно, це ставить під сумнів здатність санкцій змусити КНДР провести реальну денуклеаризацію.

У нинішній умовах ставка Пхеньяна на лібералізацію режиму мобільності та обмежені туристичні візити стала своєрідною відповіддю на запроваджені санкції. Вона продиктована потребою у валютних надходженнях та не виходить за межі існуючої політичної практики. В таких умовах суттєве збільшення обсягів туристичних потоків, якого прагне Кім Чен Ин, може стати чинником подальшої легітимації комуністичного режиму та утвердження компетентності північнокорейських еліт. Існує також цілком вірогідна загроза стабільності політичного ладу, яку можуть спричинити реальні туристичні контакти.

Подальший конструктивний вплив туризму на процес національного об'єднання корейської нації пов'язаний з розстановкою геополітичних сил в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, трансформацією глобальних та регіональних систем міжнародної безпеки. Водночас, розвиток та поглиблення туристичних взаємозв'язків може стати важливою низькополітичною активністю, що вплине на процес примирення та об'єд

Туристичні контакти в Тайванській протоці: практика примирення чи зовнішньополітичного впливу?

Китай та Тайвань належать до розколотих націй, кожна з яких сформувала різні суспільно-політичні та економічні моделі розвитку. Вже протягом семидесяти років офіційний Пекін не визнає уряду Тайваню, а офіційний Тайбей не визнає себе провінцією Китайської народної республіки (КНР). Розкол колись єдиної нації, зі спільною історією, культурою, мовою, був зумовлений наслідками тривалої громадянської війни між партією Гоміндан та китайськими комуністами. Внаслідок перемоги Компартії у 1949 р., армія Гоміндану та її прихильники змушені були перебратися на о. Тайвань, що розташований у 180 км. від південно-східного узбережжя материкового Китаю. У такий спосіб Китай було розділено на дві незалежні частини, кожна з яких вважала себе законним представником усієї країни. Пошук шляхів вирішення «тайванського питання» з 1949 р. зазнав докорінної еволюції: від військових методів, ультиматумів та погроз – до політичних, дипломатичних та неоліберальних за своїм змістом економічних підходів, які яскраво проявилися в китайсько-тайванських відносинах протягом останнього десятиліття.

Для КНР вирішення «Тайванського питання» має важливе внутрішньополітичне та зовнішньополітичне значення. Розколотість країни негативно впливає на міжнародний імідж китайської влади, а визнання незалежності Тайваню може стати детонатором для активізації сепаратистських рухів етнічних груп, що компактно мешкають в Китаї. Об'єднання країни дозволить поставити остаточну крапку в

громадянській війні та уникнути втручання США, які від початку конфлікту взяли на себе роль арбітра у даному питанні. Тайвань має й важливе геополітичне значення в американській політиці стримування Китаю як стратегічного конкурента США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

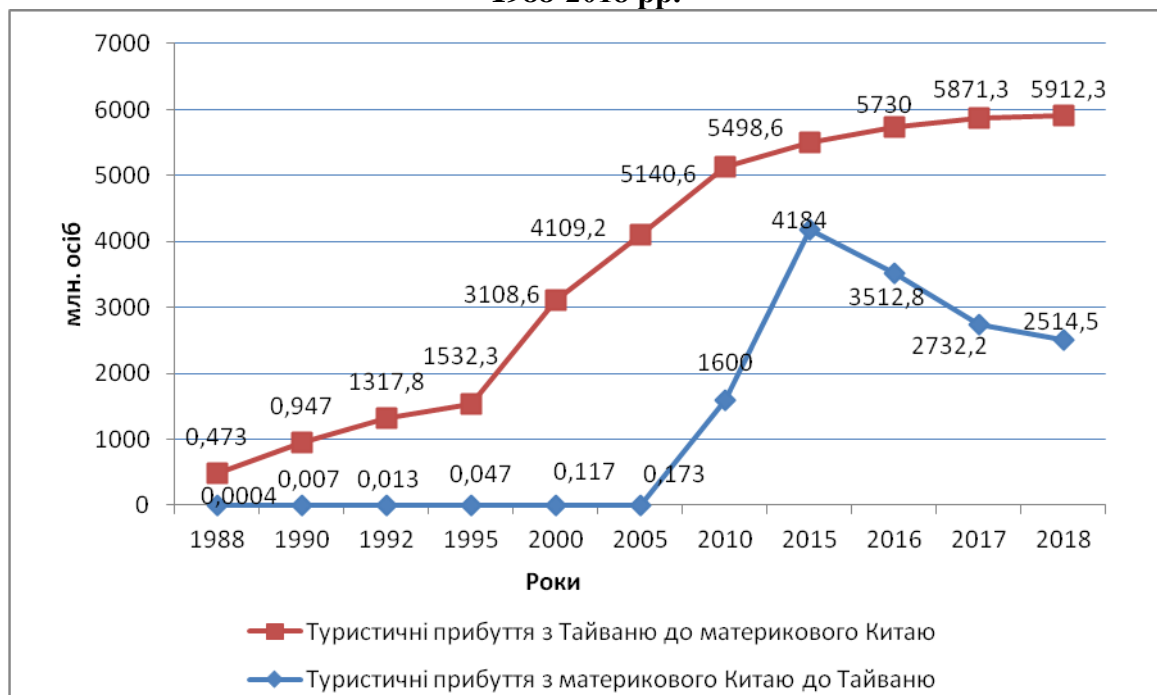
З часу встановлення на Тайвані влади Гоміндану, у відносинах двох сторін та режимах просторовій мобільності між ними можна виокремити декілька етапів. Перший етап (1949-1978 рр.) характеризувався взаємною нетерпимістю та спалахами військових конфліктів. Покращення стосунків спостерігається після смерті Чан Кайші в 1975 р. та з початком проголошення Китаєм у 1978 р. «політики реформ та відкритості» для зовнішнього світу. До того часу подорожі між материком та Тайванем залишалися сильно обмеженими [33, р. 998].

Другий етап (1979-1995 рр.) супроводжувався спробами мирного врегулювання конфлікту та відновленням двосторонніх подорожей. З початку 1980-х рр. Тайбей та Пекін зосереджуються на економічному співробітництві, що сприяло частковому зближенню сторін. Політична трансформація на Тайвані від авторитарного режиму до демократії також сприяла економічному розвитку. В стосунках з Тайванем КНР дотримується принципу «одна країна – дві системи», запропонованого Ден Сяопіном. Він передбачає невід’ємність Тайваню від КНР та право на високу ступінь самоврядування як окремих адміністративний округ. У 1987 р. Тайвань частково зняв заборону на поїдки в КНР та дозволив китайським туристам відвідувати родичів на протилежному березі [25, р. 28], що позитивно позначилося на двосторонніх контактах.

З початком 1990-х рр. сторони підтримували відносини через неурядові організації. Між тим прямого авіаційного сполучення, без зупинки або пересадки в Гонконзі або Макао, так і не було встановлено. Уряд Тайваню не дозволяв екскурсійних турів на острів, що унеможливлювало вільні подорожі з материкового Китаю. Туристичні компанії КНР так і не отримали можливості вільно продавати свої послуги на протилежному березі Тайванської протоки [25, р. 28]. Не зважаючи на такі істотні обмеження, до 1992 р. відвіданя Китаю тайванцями зросло до 1,3 млн. осіб (рис. 1).

Рисунок 1

Динаміка туристичних прибуттів між Китаєм та Тайванем, 1988-2018 рр.

Джерело: авторська розробка за матеріалами [25]

Третій етап (1995-2008 рр.). З середини 1990-х рр. офіційні контакти та переговори між сторонами були припинені. У 1995 р. Китай, невдоволений курсом тайванського лідера Лі Денхуея на суверенний статус острова, його візитом до США, перервав відносини з Тайванем. Водночас, ескалація політичного конфлікту між Китаєм та Тайванем у 1995-1996 рр., як і невдоволення політикою наступного глави Тайваню – Чень Шуйбяня (2000-2008 рр.), практично не відобразилися на сталому рості туристичних обмінів між сторонами (рис. 1). Торгівельні відносини продовжували стрімко розвиватися [11, с. 306]. Міцними залишалися й культурні зв'язки. Найбільшою об'єднуючою темою стали культурні та паломницькі подорожі, особливо на основі спільного традиційного народного культу золоті Богині-матері [33, р. 1001-1002]. І все ж туризм між обома берегами протоки не отримав повноцінного розвитку на бізнесових засадах, здійснювався тільки через треті сторони (Гонконг, Макао та ін.).

Наступний, четвертий етап китайсько-тайванських відносин, припадає на 2008-2015 рр. Він супроводжувався торговельного-економічною та туристичною експансією Китаю. Потепління у відносинах між Пекіном та Тайбеєм стало можливим значною мірою завдяки обранню у 2008 р. нового очільника Тайваню від партії Гоміндан – Ма Інцзю, який з самого початку він зробив ставку на розвиток торгівлі та туризму. Так, вже у 2008 р. було відновлено пряме транспортне сполучення у Тайванській протоці, досягнуто домовленостей щодо відвідання Тайваню туристичними групами. У 2011 р. влада домовилася про здійснення туристичних подорожей в певні райони Тайваню індивідуальними туристами [3]. Вже до 2015 р. кількість щорічних авіарейсів між КНР та Тайванем сягнула 900 вильотів [1]. До 2015 р. кількість туристичних прибуттів на Тайвань з материкового Китаю сягнула позначки у 3,4 млн. осіб [17], що представлялося як свідчення успішної політики. За сім років активної взаємодії сторони підписали 23 угоди, збільшили товарообіг до 170 млрд. дол. США, суттєво збільшили спільний обсяг туристичних потоків (понад 8 млн.) та обмін студентами (понад 40 тис.) [12].

І все ж політика Ма Інцзю стосовно Китаю обернулася рішучою критикою в суспільстві. Починаючи з 2012 р. на Тайвані зростали протестні настрої серед молоді, які увінчався «рухом соняшників» («Sunflower Student Movement») у березні 2014 р., коли сотні студентів на знак протесту проти угоди про вільну торгівлю послугами з материковим Китаєм утримували будівлю законодавчого зібрання в Тайбеї [22]. Безумовно, реальною проблемою, яка спричинила «рух соняшників», було збереження суверенітету Тайваню. «Рух соняшників» підірвав авторитет уряду Гоміндану і привів до перемоги Демократичної прогресивної партії на місцевих та президентських виборах, що загальмувало зближення з Китаєм.

Водночас, свобода туристичних поїздок для китайських туристів на Тайвань (нехай навіть кількісно та просторово обмежених) стала революційним перетворенням не тільки в туристичній індустрії на острові, а й символом мирної трансформації стосунків між двома берегами Тайванської протоки. Варто припустити, що докорінна лібералізація режиму мобільності, як це яскраво видно на рис. 1., стала одним з чинників народних протестів проти відповідної політики. Десятки років атмосфери ворожості та недовіри, що старанно культивувалася сторонами протягом багатьох десятиліть, виступили суттєвою перепоною для культурної перцепції колись єдиного народу, стали підґрунтям для того, щоби побачити в китайських громадянах «замаскованих під туристів» шпигунів [36, 31, 27].

П'ятий етап у відносинах між Пекіном та Тайбеєм можна виокремити з обранням у 2016 р на посаду глави Тайваню Цай Інвень. Нова адміністрація, сформована Демократичною прогресивною партією, яка традиційно виступає за незалежність острова, переглянула двосторонні відносини з Китаєм. Індивідуальні подорожі до Тайваню було заборонено, поїздки на острів з 2016 р. стали можливі тільки у складі заздалегідь затверджених туристичних груп. Не зважаючи на політичні протиріччя,

Китай продовжує посилювати економічні зв'язки з Тайванем. Обсяг спільного товарообігу склав у 2017 р. 181,76 млрд. дол. США, Китай залишається найбільшим торгівельним партнером острова, куди спрямовується понад 30% експорту Тайваню [1]. Однак, нинішня політика Пекіну супроводжується не тільки економічною інтеграцією, а й посиленням дипломатичної ізоляції острова, спробами використати туристичні потоки для політичного тиску. Зокрема, Пекін здійснив низку заходів, спрямованих на скорочення туристичного потоку з континенту, що вже викликало невдоволення представників туристичного сектору Тайваню. Якщо у 2015 р., коли при владі перебував уряд Гоміндану, Тайвань відвідало 4,2 млн. туристів з Китаю, то вже у 2017 р. їхня кількість скоротилася до 2,73 млн. (рис. 1) [46].

Безумовно, китайський туризм далеко не єдиний чинник електоральної боротьби на острові та трансформації китайсько-тайванських стосунків. Нинішній стан загострення геополітичного суперництва між США та КНР схиляє Вашингтон до надання військової та політичної підтримки Тайваню, що викликає роздратування Китаю. Це позначається на ескалації китайсько-тайванських відносин. Заяви, які були зроблені на початку 2019 р. лідерами з обох берегів Тайванської протоки свідчать про те, що для Тайбея будь-яке покращення стосунків з Китаєм буде означати втрату суверенітету, тоді як Пекін наголошує на необхідності об'єднання на основі принципу «одна країна, дві системи», попереджує про недопущення незалежності Тайваню, що може стати «справжньою катастрофою» [15].

Між тим, відносини Тайваню з Китаєм, у тому числі навколо режимів мобільності, продовжують експлуатуватися у передвибірчій боротьби на острові [20]. Китайська влада створює відповідне підґрунтя для популярності таких прагнень на протилежному березі Тайванської протоки. Це відбувається шляхом стимулювання програм підтримки тайванських працівників, зокрема, через надання рівного статусу з громадянами Китаю, що де-факто формує «двопаспортну діаспору» – з корінням у материковому Китаї та сталими стосунками з островом [20]. Очевидно, що такого роду просторова мобільність дозволить сформуванню мережу транснаціональних зв'язків, перетворивши трудових трансмігрантів на самостійних акторів у подальшій китайсько-тайванській інтеграції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення ролі та місця туризму у взаємодії розколотих націй на прикладі Західної та Східної Німеччини, Північної та Південної Кореї, Китайсько-Тайванського конфлікту дає підстави стверджувати про значну конструктивну роль неформальних туристичних контактів у зниженні напруги, встановленні довіри та створенні середовища для наступних політичних відносин. Втім, туризм не є та не може бути альтернативою традиційної дипломатії, засобом запобігання прямого насилля або упередження конфліктів, оскільки сам залежить від миру.

Водночас, розглянуті кейси відображають значний потенціал туристичної взаємодії в усуненні «структурного насилля» (Й. Галтунг) – основних культурних, соціальних, економічних відмінностей, які мають місце в умовах затяжних конфліктів та політичної ізоляції сторін. Зменшення конфліктності відбувається по мірі підвищення сталості й відкритості туризму між конфліктуючими сторонами. Цей процес супроводжується лібералізацією режиму мобільності й започатковується з простого бажання відвідувати друзів та родичів. Це відбувалося між Західною та Східною Німеччиною на початку 1970-х рр., між Китаєм та Тайванем на початку 1980-х рр. та між Північною та Південною Кореєю наприкінці 1990-х рр. На зрілих етапах туристичних комунікацій, коли більшість обмежень на поїздки між країнами скасовується, взаємне співробітництво та інтеграція зростають.

Попри спільну природу впливу туристичних зв'язків на характер двосторонньої співпраці, розглянуті кейси мають суттєві відмінності, зумовлені внутрішньополітичними особливостями та регіональною геополітичною динамікою. Не

зважаючи на те, що усі три конфлікти супроводжувалися протистоянням протилежних політико-економічних моделей розвитку, німецькі відносини не були обтяжені спільним військовим конфліктом, як це було в Китаї та Кореї. Східні німці мали доступ до зовнішніх каналів інформації і не зазнали такої жорсткої ізоляції як північнокорейці. Зрештою, характер туристичних контактів між обома частинами Німеччини, Китаєм і Тайванем не був настільки обмежений та регламентований як це відбувається в Кореї, де політика уряду спрямована на створення туристичних анклавів.

Значні розбіжності є у політичних та економічних умовах туристичної взаємодії розглянутих конфліктів. Якщо у Німеччині та Кореї конфліктуючі сторони мали або мають політичну суб'єктність, то у китайсько-тайванському конфлікті Тайвань втратив такий статус з 1971 р. і розглядається Китаєм як відколота провінція з якою донині відсутні повноцінні дипломатичні відносини. Між тим, це не заважає щільним торговельно-економічним зв'язкам та туристичним контактам між ними, які не припинаються попри перманентні загострення політичних стосунків, що відкриває перспективи для подальшої інтеграції. Відповідні процеси супроводжували й розвиток міжнімецьких відносин, де «східна політика» В. Брандта диктувала необхідність подальшого зближення навіть на тлі посилення міжнародної напруги на початку 1980-х рр. Саме західнонімецька концепція «змін через зближення» покладена в основу політики «сонячного світла», здійснюваної Південною Кореєю у розвиток діалогу з Пхеньяном наприкінці 1990-х рр. Однак, діалог між Бонном та Берліном породив не тільки розширення режиму мобільності, а й багатовимірне співробітництво у економічній, соціальній, культурній, гуманітарній та політичній областях, чого не відбулося у повній мірі між двома Кореями та між Китаєм та Тайванем. Можливо, саме цим пояснюється підозріле сприйняття різкого збільшення масових туристичних візитів материкових китайців на Тайвань та послідуєча політизація туризму як такого.

Нинішній стан суперництва та протистояння Вашингтона та Пекіна у Північно-Східній Азії, як і проблеми регіональної безпеки, безумовно ускладнюють процес примирення та возз'єднання розколотих націй, але не уможливлюють його. Досвід Німеччини свідчить про те що, ані належність Бону та Берліну до протидіючих військових блоків, ані втручання держав-переможців не змогли завадити об'єднанним прагненням німецького народу, активізованих лібералізацією режимів мобільності. Дослідження також продемонструвало, що транснаціональний характер сучасних міжнародних відносин дозволяє активно використовувати туризм як неоліберальну політику соціально-економічної та культурної інтеграції та зовнішньополітичного впливу.

Список використаних джерел

1. Бутирська Н. Острів Тайвань: між залежністю і незалежністю / Бутирська Н. // Дзеркало тижня. – 2018. - №28 (20 липня).
2. Внешняя политика и международные отношения Германской Демократической Республики. – М.: Прогресс, 1974. – 292 с.
3. Гражданам Китая разрешат ездить на Тайвань поодиночке – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://pravo.ru/interpravo/news/view/53107/>.
4. Ким Г. Н. Начало политики «Солнечного тепла» / Ким Г. Н. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://koryo-saram.ru/nachalo-politiki-solnechnogo-tepla/>.
5. Кораблев В. Северная Корея делает савку на международный туризм / Кораблев В. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.tourprom.ru/news/22237/>.
6. Крючков А. А. Германия / Крючков А. А. // География туризма. Центральная Европа: учебник / под науч. ред. Ю. Л. Кужеля. – М.: Издательство Юрайт, 2018. – С. 15-164.
7. Курбанов С. О. История Кореи: с древности до начала XXI в. / Курбанов С. О. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2009. – 680 с.

8. Ланьков А. Реформы без открытости / Ланьков А. // Профиль. – 2018 (11 октября) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://profile.ru/politics/reformy-bez-otkrytosti-127070-56531/>.
9. Ланьков А. Сингапурский саммит и провал дипломатии Дональда Трампа / Ланьков А. // Валдайские записки. – 2018 (23 июля) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: // <http://ru.valdaiclub.com/a/valdai-papers/valdayskaya-zapiska-90/>.
10. Леженина Т. В. О возможности возобновления отношений Республики Корея и Корейской Народно-Демократической Республики в свете использования «Политики солнечного тепла» / Леженина Т. В. // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2018. – №2. – С. 87-91.
11. Литвинова Ю. Г. Новое в экономических отношениях между КНР и Тайванем / Литвинова Ю. Г. // Общество и государство в Китае: Материалы XXXLII науч. конф. к 100-летию со дня рожд. Л.И.Думана / Ин-т востоковедения; сост. и отв. ред. С.И.Блюмхен. – М.: Вост. лит., 2007. – С. 300-306.
12. Лоссовський І. Про що домовилися лідери КНР і Тайваню? / Лоссовський І. // День. – 2015 (9 листопада).
13. Петелин Б. ФРГ и ГДР: преодоление раскола (германо-германские отношения в 80-е годы XX века) / Петелин Б. // Послевоенная история Германии: российско-немецкий опыт и перспективы: Материалы конференции российских и немецких историков (Москва, 28–30 октября 2005 г.). / Сб. ст. Под ред. Б. Бонвеча и А.Ю. Ватлина. – М.: Директ Медиа Пабблишинг, 2007. – С. 148-159.
14. Потрус П. Г. ГДР как «оплот международной солидарности» / Потрус П. Г. // ГДР: миролюбивое государство, читающая страна, спортивная нация?: сборник статей / редактор-составитель Т. Гроссбёльтинг : пер. с нем. – М: Мысль, 2017. – С. 135-151.
15. Президент Тайваню попросила міжнародної допомоги через погрози Китаю // Інформатор. – 2019 (5 січня) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://informatior.news/prezydent-tayvaniu-poprosyla-mizhnarodnoi-dopomohy-cherez-rohrozy-kytaiu/>.
16. Пханмунчжомская декларация о мире на Корейском полуострове, и его процветании и воссоединении – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://onekorea.ru/2018/04/29/pxanmunchzhomskaaya-deklaraciya-o-mire-na-korejskom-poluostrove-i-ego-procvetanii-i-vossoedinenii/>.
17. Рекордное количество туристов из КНР посетило Тайвань в 2015 году // Rgnum. – 2016 (27 января) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://regnum.ru/news/society/2065080.html>.
18. Русецкая К. Е. Проект «Кымгансан» и межкорейские отношения / Русецкая К. Е. // Россия и АТР. – 2011. - №1. – С. 86-94. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.riatr.ru/2011/1_086-094.pdf.
19. Торин А. Стена длиною в 38 лет / Торин А. // Международная жизнь. – 2011. - №9. – С. 114-129.
20. Шпунт А. Мягкая сила Китая укладывает Тайвань на лопатки? / Шпунт А. // Regnum. – 2019 (8 марта) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: // <https://regnum.ru/news/2587444.html>.
21. Bahr Egon. “Wandel durch Annäherung” (speech, Tutzing Christian Academy, July 15, 1963) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0091_bah&object=context&l=de.
22. Bleux A. À Taïwan, la révolution des tournesols dit non à Pékin / Bleux A. // Le Figaro. – 2014 (31 Mars) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.lefigaro.fr/international/2014/03/31/01003-20140331ARTFIG00426--taiwan-la-revolution-des-tournesols-dit-non-a-pek.in.php>.

23. Burns P., Novelli M. (eds). *Tourism and Politics: Global Frameworks and Local Realities*. – UK: Elsevier, 2007. – 430 p.
24. Butler, R., Suntikul, W. (eds.). *Tourism and Political Change*. – Oxford: Goodfellow Publishers, 2011. – 244 p.
25. Chen, C.C., Lai, Y.H., Petrick, J.F. *Tourism between divided nations: An examination of stereotyping on destination image* / Chen, C.C., Lai, Y.H., Petrick, J.F. // *Tourism Management* – 2016. – No. 55. – P. 25-36.
26. *China statistical yearbook 2018* – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/nds/2018/indexeh.htm>.
27. *Chinese tourists shock swimmers* // *Taipei Times*. – 2014 (9 April). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2014/04/09/2003587637>.
28. Davidson W. D., Montville J. V. *Foreign Policy According to Freud* / Davidson W. D., Montville J. V. // *Foreign Policy*. – 1981. – No 45. – P. 145-157.
29. Diamond, L., & McDonald, J. W. *Multi-Track Diplomacy: A Systems Approach to Peace* / Diamond, L., & McDonald, J. W. – West Hartford, CT: Kumarian Press, 1996. – 182 p.
30. Dunji J., Cimbalević M., Solarević M. *Peace and Tourism: Tourism – a Generator of Peace or a Beneficiary of Peace?* / Dunji J., Cimbalević M., Solarević M. // *Contemporary Trends in Tourism and Hospitality*. – Novi Sad, 2013 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/289251475>.
31. Foster F. *Chinese tourists go it alone in Taiwan* / Foster F. (2011) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.bbc.com/news/world-radio-and-tv-15173456.
32. Galtung J. *Peace by peaceful means: peace and conflict, Development and Civilization*. – London: SAGE Publications, 1996. – 280 p.
33. Guo, Y., Kim, S., Timothy, D.J. and Wang, K-C. *Tourism and reconciliation between Mainland China and Taiwan* / Guo, Y., Kim, S., Timothy, D.J. and Wang, K-C. // *Tourism Management*. – 2006. – No. 27. – P. 1001-1002.
34. Hotham O. *North Korea extends Wonsan-Kalma construction deadline to April 2020*: KCNA / Hotham O. (2019) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.nknews.org/2019/04/north-korea-extends-wonsan-kalma-construction-deadline-to-april-2020-kcna/>.
35. Iff A., Alluri R., Kohler D. *Money Makers as Peace Makers? Business Actors in Mediation Processes* / Iff A., Alluri R., Kohler D., Sguaitamatti D. *Swisspeace Working Paper 2*. – Bern: Swisspeace, 2010 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.files.ethz.ch/isn/128371/Peace-Mediation-Essentials-Business-Actors.pdf>.
36. Jennings R. *Culture shock looms as Taiwan braces for Chinese tourists* / Jennings R. (2008) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.reuters.com/article/us-taiwan-china/culture-shock-looms-as-taiwan-braces-for-chinese-tourists-idUKTP29460020080702>.
37. *Kim Jong Un Inspects Construction Site of Wonsan-Kalma Coastal Tourist Area* – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://exploredprk.com/press/kim-jong-un-inspects-construction-site-of-wonsan-kalma-coastal-tourist-area%E2%80%8B/>.
38. Kohl H. *Ich wollte Deutschlands Einheit* / Kohl H. – Berlin: Propyläen, 1996. – 488 s.
39. Lee D. *China is quietly relaxing its sanctions against North Korea, complicating matters for Trump* / Lee D. // *Los Angeles Times*. – 2018 (August 3) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.latimes.com/business/la-fg-china-north-korea-sanctions-2018-story.html>.
40. Leung H. *North and South Korea Want to Host the 2032 Olympics Together* / Leung H. // *Time*. – 2019 (February 12.) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://time.com/5527386/north-korea-south-korea-joint-bid-host-olympics/>.
41. Moufakkir, O., Kelly, I. (eds). *Tourism, progress and peace*. – Wallingford: CABI, 2010. – 256 p.

42. North Korea agrees to shut down missile test sites as leaders hail 'leap forward' // *The Guardian*. – 2018 (19 September) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/19/north-korea-shut-missile-test-summit-kim-jong-un-moon>.
43. North Korea enjoying tourism boom after summit between Kim Jong-un and Moon Jae-in in April // *South China Morning Post*. – 2018 (29 July) – [Электронный ресурс] – Режим доступа <https://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/2157338/north-korea-enjoying-tourism-boom-after-summit-between-kim-jong>.
44. North Korea nuclear test tunnels at Punggye-ri 'destroyed' – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.bbc.com/news/world-asia-44240047>.
45. Ostpolitik and reconciliation, 1969–89 – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.britannica.com/place/Germany/Ostpolitik-and-reconciliation-1969-89#ref297776>.
46. Pei M. China's Perilous Taiwan Policy / Pei M. // Project Syndicate. – 2019 (January 11) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-taiwan-policy-conflict-with-america-by-minxin-pei-2019-01>.
47. Pompeo Warns Russia and China Over Violating North Korea Sanctions – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://fortune.com/2018/08/04/russia-china-north-korea-sanctions/>
48. Quadripartite Agreement on Berlin (Berlin, 3 September 1971) // *The Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE)* – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.cvce.eu/obj/quadripartite_agreement_on_berlin_berlin_3_september_1971-en-9bfc5f5-8e0d46ee-9f7f-8e9a7c945fa7.html.
49. Ranft F. Westberliner Touristen reisen in die DDR / Ranft F. // *Die Zeit*. 1972. - №36. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.zeit.de/1972/36/kutsche-nach-moritzburg>.
50. Suntikul W. German Reunification and Tourism in Berlin / Suntikul W. // Butler, R., Suntikul, W. (eds.). *Tourism and Political Change*. – Oxford: Goodfellow Publishers, 2011. – P. 21-33.
51. The Basic Treaty (December 21, 1972) // *German History Institute* – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/print_document.cfm?document_id=172.
52. Tourism & totalitarianism: South Korea to open tours to North Korea after summit – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://asiancorrespondent.com/2018/06/tourism-totalitarianism-south-korea-to-open-tours-to-north-korea-after-summit/>.
53. Town j., Makowsky P., Buck I. Beach Watch: North Korea's Wonsan Gets a Boost / Town j., Makowsky P., Buck I. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.38north.org/2019/01/wonsan011619/>.
54. Vitali A. Trump Threatens to 'Totally Destroy' North Korea in First U.N. Speech / Vitali A. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.nbcnews.com/politics/white-house/trump-un-north-korean-leader-suicide-mission-n802596>.
55. Wohlmuther, C. & Wintersteiner, W. (eds.). *International Handbook on Tourism and Peace*. Klagenfurt: Drava, 2014. – 387 p.
56. Yang, Chang-Seok. Lessons of German Unification for Korea / Yang, Chang-Seok. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.lausanne.org/content/lessons-of-german-unification-for-korea>.
57. Yi S., Ma C., Yoon I. A new paradigm for tourism development in North Korea / Yi S., Ma C., Yoon I. // *Travel and Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally*. – 2017 (12) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://scholarworks.umass.edu/ttra/2017/Academic_Papers_Visual/12.

58. Zaidi T. The Changing Face of North Korea / Zaidi T. // Foreign Policy. – 2019 (February 26) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://foreignpolicy.com/2019/02/26/the-changing-face-of-north-korea-photo-essay/>
59. Zelizer C. The Business of Peacebuilding / Zelizer C. // Craig Zelizer (Ed.) Integrated Peacebuilding: Innovative Approaches to Transforming Conflict. – New York, Routledge, – 2013. – P. 28-56.

References

1. Buty`rs`ka N. (2018) 'Ostriv Tajvan': mizh zalezhnisty i nezalezhnisty [Taiwan island: between dependency and independence], *Dzerkalo ty`zhnya*, 28, 20 July.
2. 'Vneshnyaya politika i mezhdunarodnye otnosheniya Germanskoy Demokraticheskoy Respubliki' (1974) [Foreign Policy and International Relations of the German Democratic Republic]. M.: Progress, 1974. p. 292.
3. 'Grazhdanam Kitaya razreshat ezdit' na Tayvan' poodinochke' (2011) [Chinese citizens are allowed to travel to Taiwan alone]. Available at: <<https://pravo.ru/interpravo/news/view/53107/>>.
4. Kim G. N. (2014) 'Nachalo politiki «Solnechnogo tepla»' [The Beginning of the Solar Heat Policy]. Available at: <<https://koryo-saram.ru/nachalo-politiki-solnechnogo-tepla/>>.
5. Korablev V. (2013) 'Severnaya Koreya delaet savku na mezhdunarodnyy turizm' [North Korea makes a bet on international tourism]. Available at: <<https://www.tourprom.ru/news/22237/>>.
6. Kryuchkov A. A. (2018) 'Germaniya' [Germany], Geografiya turizma. Central'naya Evropa: uchebnik / pod nauch. red. Yu. L. Kuzhelya. M.: Izdatel'stvo Yurayt, pp. 15-164.
7. Kurbanov S. O. (2009) 'Istoriya Korei: s drevnosti do nachala XXI v.' [History of Korea: from antiquity to the beginning of the XXI century] SPb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 680 p.
8. Lan'kov A. (2018) 'Reformy bez otkrytosti' [Reforms without openness], *Profil'*, 11 October. Available at: <<https://profile.ru/politics/reformy-bez-otkrytosti-127070-56531/>>.
9. Lan'kov A. (2018) 'Singapurskiy sammit i proval diplomatii Donal'da Trampa' [Singapore Summit and the failure of Donald Trump's diplomacy], *Valdayskie zapiski*, 23 July. Available at: <<http://ru.valdaiclub.com/a/valdai-papers/valdayskaya-zapiska-90/>>.
10. Lezhenina T. V. (2018) 'O vozmozhnosti vozobnovleniya otnosheniy Respubliki Koreya i Koreyskoy Narodno-Demokraticheskoy Respubliki v svete ispol'zovaniya «Politiki solnechnogo tepla»' [About the possibility of renewing relations between the Republic of Korea and the Democratic People's Republic of Korea in the light of the use of the "Solar Heat Policy"], *Regional'nye problemy preobrazovaniya ekonomiki*, 2: 87-91.
11. Litvinova Yu. G. (2007) 'Novoe v ekonomicheskikh otnosheniyah mezhdru KNR i Tayvanem' [New in the economic relations between the PRC and Taiwan], *Obschestvo i gosudarstvo v Kitae: Materialy XXXLII nauch. konf. k 100-letiyu so dnya rozhd. L.I.Dumana / In-t vostokovedeniya; sost. i otv. red. S.I.Blyumhen. M.: Vost. lit., pp. 300-306.*
12. Lossovs`ky`j I. (2015) 'Pro shho domovy`ly`sy'a lidery` KNR i Tajvanyu?' [What did the leaders of the People's Republic of China and Taiwan agree on?], *Den`*, 9 November.
13. Petelin B. (2007) 'FRG i GDR: preodolenie raskola (germano-germanskije otnosheniya v 80-e gody XX veka)' [FRG and the GDR: overcoming the split (German-German relations in the 80s of XX century)], *Poslevoennaya istoriya Germanii: rossiysko-nemeckiy opyt i perspektivy: Materialy konferencii rossiyskikh i nemeckikh istorikov (Moskva, 28–30 oktyabrya 2005 g.)*. Sb. st. Pod red. B. Bonvecha i A.Yu. Vatlina. M.: Direkt Media Publishing, pp. 148-159.
14. Potrus P. G. (2017) 'GDR kak «oplhot mezhdunarodnoy solidarnosti»' [GDR as a "stronghold of international solidarity"], *GDR: mirolyubivoe gosudarstvo, chitayuschaya strana, sportivnaya naciya?: sbornik statey / redaktor-sostavitel' T. Grossbel'ting : per. s nem.* M: Mysl', pp. 135-151.

15. 'Prezy`dent Tajvanyu poprosy`la mizhnarodnoyi dopomogy` cherez pogrozy` Ky`tayu' (2019) [President of Taiwan requested international assistance through threats to China], *Informator*, 5 January. Available at: <<https://informator.news/prezydent-tayvaniu-poprosyla-mizhnarodnoi-dopomohy-cherez-pohrozy-kytaiu/>>.
16. 'Phanmunchzhomskaya deklaraciya o mire na Koreyskom poluostrove, i ego procvetanii i vossoedinenii' (2018) [Panmunjom Declaration on Peace on the Korean Peninsula, and its prosperity and reunification]. Available at: <<http://onekorea.ru/2018/04/29/pxanmunchzhomskaya-deklaraciya-o-mire-na-korejskom-poluostrove-i-ego-procvetanii-i-vossoedinenii/>>.
17. 'Rekordnoe kolichestvo turistov iz KNR posetilo Tayvan' v 2015 godu' (2015) [A record number of tourists from the PRC visited Taiwan in 2015], *Regnum*, 27 January. Available at: <<https://regnum.ru/news/society/2065080.html>>.
18. Ruseckaya K. E. (2011) 'Proekt «Kymgansan» i mezhkoreyskie otnosheniya' ["Kymgansan" project and inter-Korean relations], *Rossiya i ATR*, 1: 86-94. Available at: <http://www.riatr.ru/2011/1_086-094.pdf>.
19. Torin A. (2011) 'Stena dlinnoyu v 38 let' [The wall length in 38 years], *Mezhdunarodnaya zhizn'*, 9: 114-129.
20. Shpunt A. (2019) 'Myagkaya sila Kitaya ukladyvaet Tayvan' na lopatki?' *Regnum*, 8 March. [China's soft power laying Taiwan on its shoulder blades?]. Available at: <<https://regnum.ru/news/2587444.html>>.
21. Bahr Egon. "Wandel durch Annäherung" (speech, Tutzing Christian Academy, July 15, 1963). Available at: <https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0091_bah&object=context&l=de>.
22. Bleux A. A. (2014) 'Taiwan, la révolution des tournesols dit non à Pékin', *Le Figaro*, 31 Mars. Available at: <<http://www.lefigaro.fr/international/2014/03/31/01003-20140331ARTFIG00426--taiwan-la-revolution-des-tournesols-dit-non-a-pekinn.php>>.
23. Burns P., Novelli M. (eds) (2007). 'Tourism and Politics: Global Frameworks and Local Realities', UK: Elsevier, 430 p.
24. Butler, R., Sunkul, W. (eds.) (2011) 'Tourism and Political Change', Oxford: Goodfellow Publishers, 244 p.
25. Chen, C.C., Lai, Y.H., Petrick, J.F. (2016) 'Tourism between divided nations: An examination of stereotyping on destination image', *Tourism Management* 55: 25-36.
26. 'China statistical yearbook 2018'. Available at: <<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>>.
27. 'Chinese tourists shock swimmers' (2014), *Taipei Times*, 9 April. Available at: <<http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2014/04/09/2003587637>>.
28. Davidson W. D., Montville J. V. (1981). 'Foreign Policy According to Freud', *Foreign Policy*, 45: 145-157.
29. Diamond, L., McDonald, J. W. (1996) 'Multi-Track Diplomacy: A Systems Approach to Peace', West Hartford, CT: Kumarian Press, 182 p.
30. Dunji J., Cimbalević M., Solarević M. (2013) 'Peace and Tourism: Tourism – a Generator of Peace or a Beneficiary of Peace?', *Contemporary Trends in Tourism and Hospitality*. Available at: <<https://www.researchgate.net/publication/289251475>>.
31. Foster F. (2011) 'Chinese tourists go it alone in Taiwan'. Available at: <www.bbc.com/news/world-radio-and-tv-15173456>.
32. Galtung J. (1996) 'Peace by peaceful means: peace and conflict, Development and Civilization', London: SAGE Publications, 280 p.
33. Guo, Y., Kim, S., Timothy, D.J. and Wang, K-C. (2006) 'Tourism and reconciliation between Mainland China and Taiwan', *Tourism Management*, 27: 1001-1002.
34. Hotham O. (2019) 'North Korea extends Wonsan-Kalma construction deadline to April 2020: KCNA'. Available at: <<https://www.nknews.org/2019/04/north-korea-extends-wonsan-kalma-construction-deadline-to-april-2020-kcna/>>.

35. Iff A., Alluri R., Kohler D. (2010) 'Money Makers as Peace Makers? Business Actors in Mediation Processes', *Swisspeace Working Paper 2*, Bern: Swisspeace. Available at: <<https://www.files.ethz.ch/isn/128371/Peace-Mediation-Essentials-Business-Actors.pdf>>.
36. Jennings R. (2008) 'Culture shock looms as Taiwan braces for Chinese tourists'. Available at: <<https://uk.reuters.com/article/us-taiwan-china/culture-shock-looms-as-taiwan-braces-for-chinese-tourists-idUKTP29460020080702>>.
37. 'Kim Jong Un Inspects Construction Site of Wonsan-Kalma Coastal Tourist Area'. Available at: <<https://exploredprk.com/press/kim-jong-un-inspects-construction-site-of-wonsan-kalma-coastal-tourist-area%E2%80%8B/>>.
38. Kohl H. (1996) 'Ich wollte Deutschlands Einheit', *Berlin: Propyläen*, 488 s.
39. Lee D. (2018) 'China is quietly relaxing its sanctions against North Korea, complicating matters for Trump', *Los Angeles Times*, 3 August. Available at: <https://www.latimes.com/business/la-fg-china-north-korea-sanctions-2018-story.html>.
40. Leung H. (2019) 'North and South Korea Want to Host the 2032 Olympics Together', *Time*, 12 February. Available at: <<http://time.com/5527386/north-korea-south-korea-joint-bid-host-olympics/>>.
41. Moufakkir, O., Kelly, I. (eds) (2010) 'Tourism, progress and peace', Wallingford: CABI, 256 p.
42. 'North Korea agrees to shut down missile test sites as leaders hail 'leap forward'' (2018), *The Guardian*, 19 September. Available at: <<https://www.theguardian.com/world/2018/sep/19/north-korea-shut-missile-test-summit-kim-jong-un-moon>>.
43. 'North Korea enjoying tourism boom after summit between Kim Jong-un and Moon Jae-in in April' (2018), *South China Morning Post*, 29 July. Available at: <https://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/2157338/north-korea-enjoying-tourism-boom-after-summit-between-kim-jong>.
44. 'North Korea nuclear test tunnels at Punggye-ri 'destroyed''. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-asia-44240047>.
45. 'Ostpolitik and reconciliation, 1969–89'. Available at: <https://www.britannica.com/place/Germany/Ostpolitik-and-reconciliation-1969-89#ref297776>.
46. Pei M. (2019) 'China's Perilous Taiwan Policy', *Project Syndicate*, 11 January. Available at: <<https://www.project-syndicate.org/commentary/china-taiwan-policy-conflict-with-america-by-minxin-pei-2019-01>>.
47. 'Pompeo Warns Russia and China Over Violating North Korea Sanctions' (2018). Available at: <<http://fortune.com/2018/08/04/russia-china-north-korea-sanctions/>>.
48. 'Quadrupartite Agreement on Berlin (Berlin, 3 September 1971)', The Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE). Available at: <http://www.cvce.eu/obj/quadrupartite_agreement_on_berlin_berlin_3_september_1971-en-9bfc5f5-8e0d46ee-9f7f-8e9a7c945fa7.html>.
49. Ranft F. (1972) 'Westberliner Touristen reisen in die DDR', *Die Zeit*, 36. Available at: <<https://www.zeit.de/1972/36/kutsche-nach-moritzburg>>.
50. Sontikul W. (2011) 'German Reunification and Tourism in Berlin', in R. Butler, W. Sontikul (eds.). *Tourism and Political Change*, Oxford: Goodfellow Publishers, pp. 21-33.
51. 'The Basic Treaty (December 21, 1972)'. German History Institute. Available at: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/print_document.cfm?document_id=172>.
52. 'Tourism & totalitarianism: South Korea to open tours to North Korea after summit' (2018). Available at: <<https://asiancorrespondent.com/2018/06/tourism-totalitarianism-south-korea-to-open-tours-to-north-korea-after-summit/>>.
53. Town J., Makowsky P., Buck I. (2019) 'Beach Watch: North Korea's Wonsan Gets a Boost'. Available at: <<https://www.38north.org/2019/01/wonsan011619/>>.

54. Vitali A. 'Trump Threatens to 'Totally Destroy' North Korea in First U.N. Speech'. Available at: <<https://www.nbcnews.com/politics/white-house/trump-un-north-korean-leader-suicide-mission-n802596>>.
55. Wohlmuther C. & Wintersteiner W. (eds.) (2014) 'International Handbook on Tourism and Peace', Klagenfurt: Drava, 387 p.
56. Yang, Chang-Seok. 'Lessons of German Unification for Korea'. Available at: <<https://www.lausanne.org/content/lessons-of-german-unification-for-korea>>.
57. Yi S., Ma C., Yoon I. (2017) 'A new paradigm for tourism development in North Korea, Travel and Tourism Research Association', *Advancing Tourism Research Global*, 12. Available at: <https://scholarworks.umass.edu/ttra/2017/Academic_Papers_Visual/12>.
58. Zaidi T. (2019) 'The Changing Face of North Korea'. Available at: <<https://foreignpolicy.com/2019/02/26/the-changing-face-of-north-korea-photo-essay/>>.
59. Zelizer C. (2013). 'The Business of Peacebuilding', in Craig Zelizer (ed.) *Integrated Peacebuilding: Innovative Approaches to Transforming Conflict*, New York, Routledge, pp. 28-56.